

Komünist (2001)

Vedat Türkali (1919 – 2016)

GENEL BAKIŞ

Asıl adı Abdülkadir Pirhasan olan Vedat Türkali Samsun'un kıyı şeridinde yoksul bir mahallede doğar ve liseyi bitirene kadar bu ortamda yaşar. Gazi Kütüphanesinde tanıştığı Komünist Memet sayesinde komünizmle tanışır ve İstanbul'da üniversite okuduğu yıllarda Türkiye Komünist Partisi adına örgütlenme faaliyetlerine katılır. Bu süreçte temas ettiği bazı isimler tutuklanır, bazıları ise öldürülür. Her ne kadar kitap Vedat Türkali'nin ilişki kurduğu çeşitli isimleri aktarsa da olaylar çoğu zaman yüzeysel biçimde anlatıldığı için anlatı, dönemin komünist çevrelerine ve kişiler ağına zaten aşına olan okurlara hitap ediyormuş izlenimi bırakır.

Çocukluğu yoksulluk, dinsel muhafazakârlık ve mahalle dayanışması içinde geçer. Babası Osman Pirhasan Kemalist reformlara karşı, dindar ve otoriter bir adamdır. Kız çocuklarını okuldan alır, oğlunun "Türk" olduğunu söylemesine bile tepki gösterir. Ona göre tek kimlik Müslümanlıktır. Ailecek sık sık ekonomik kriz yaşarlar. Vedat okul yıllarında sürekli eksik kitaplarla okur, delik ayakkabılarla yürür ve devlet kurumlarından çok mahalle dayanışmasının işe yaradığını gözlemler. Bu nedenle sınıf meselesini kişisel değil toplumsal bir gerçeklik olarak kavramaya başlar. Lisede "Komünist Memet" lakaplı kimsesiz bir öğrenciyle tanışması hayatında bir kırılma yaratır. Memet ona Türkiye'de de burjuvazi ve işçi sınıfı bulunduğunu, bu çelişkinin çözümünün komünizm olduğunu anlatır. Vedat ilk kez Marksist düşünceyle böyle karşılaşır. Kısa süre sonra Memet gözaltına alınır. Günlüğünde Vedat'ın adı geçtiği için Vedat da polis sorgusuna çağrılır. Böylece devlet baskısına ilk kez doğrudan temas eder.

Daha sonra TKP'li köy öğretmeni Sefer Aytekin'le yakınlaşır. Sefer aracılığıyla Samsun'daki komünist çevrelerle ilişki kurar. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle İstanbul Üniversitesi Türkoloji bölümüne girerek asker öğretmen olmaya yönelir. Burada hem büyük bir kültürel çevreyle karşılaşır hem de yoğun bir ideolojik atmosfer içine girer. Türkoloji bölümü Turancı, milliyetçi ve Sovyet düşmanı öğrencilerle doludur. Ancak sonradan Yusuf Atılgan gibi isimlerle arkadaşlık kurar. Hayatına Mihri Belli, Behice Boran, Muzafer Şerif, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav gibi isimler dâhil oldukça TKP içindeki hiyerarşileri, lider mücadelelerini ve bürokratik tavırları da fark etmeye başlar. Hayatını sürekli izlenme ve tutuklanma korkusuyla yaşar. Asker öğretmen olduğu için aynı zamanda devletin parçasıdır, bu da onun iç çatışmasını büyütür. Zamanla Şefik Hüsnü ve TKP yönetimiyle daha doğrudan ilişki kurar. Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nin kuruluş sürecine tanıklık eder. Ancak ilerleyen yıllarda sosyalist hareketin giderek bürokratikleştiğini düşünmeye başlar.

KİŞİLER

Basri	TKP'li arkadaş
Behice Boran	Akademisyen
Boz Mehmet	TKP'li arkadaş
Ertuğrul Baykal	Merih'in babası
Haig Açıkgöz	TKP'li Ermeni tıp öğrencisi
Komünist Memet	Arkadaşı
Melek	Vedat Türkali'nin annesi
Mihri Belli	TKP'li arkadaş, yazar
Medina Berkes	Akademisyen
Merih	Vedat Türkali'nin öğretmen eşi
Muzafer Şerif	TKP destekçisi, sosyal psikolog
Niyazi Berkes	Akademisyen
Osman Pirhasan	Vedat Türkali'nin babası

Pertev Naili Boratav	Akademisyen
Sabiha Sertel	Tan gazetesinin kurucusu
Sebatî Selimoğlu	TKP İstanbul il komitesi sekreteri
Sefer Aytekin	TKP'li köy öğretmeni
Şefik Hüsnü	TKP'nin liderlerinden biri
Tevfik Dilmen	TKP'li arkadaş
Yusuf Atılğan	TKP'li asker öğretmen, yazar
Zekeriya Sertel	Tan gazetesinin kurucusu
Zeki Baştımar	TKP'nin önde gelen yöneticilerinden

SİNOPSİS

Vedat Türkali, Samsun'un yoksul kıyı mahallelerinde geçen çocukluğunun ardından önce Samsun'da, sonra İstanbul'da üniversite eğitimi sırasında Türkiye Komünist Partisi çevreleriyle ilişki kurar. Gazi Kütüphanesinde tanıştığı "Komünist Memet" aracılığıyla komünizmle tanışması politik yöneliminde belirleyici olur. İstanbul'da ve daha sonra askeri öğretmen olarak atandığı Akşehir'de TKP adına örgütlenme faaliyetlerine katılırken takip, gözaltı ve baskıyla karşılaşır. Anlatısı onun erken yıllardaki kişisel ve düşünsel dönüşümünü aktarırken aynı zamanda Soğuk Savaş dönemindeki sosyalist çevrelerin ilişkiler ağını ve dönemin antikomünist atmosferini, devlet baskısını, ihbar korkusunu ve gizlilik içinde sürdürülen örgütlenme pratiklerini yansıtır. Dönemin kutuplaşması özellikle üniversite çevreleri, askeri okullar ve TKP içindeki ilişkiler üzerinden görünür hâle gelir.

OLAYLAR

Yoksul Bir Aile

Vedat Türkali'nin babası Osman Pirhasan Bitlis'in Ahlat ilçesinden gelmiştir. Babasını "93 Harbi" diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yitirmiş, amcasının yanında büyümüş, Batum'da bir süre çalıştıktan sonra Samsun'a gelip yerleşmiş ve burada Eskici Mirza'nın kızı Melek'le evlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde savaşmış dört yıl sonra geri dönmüştür. Bu yıllarda Vedat'ın abisi Yusuf hayatını kaybetmiş, annesi on beş kilo mısır unu için elmas küpelerini ve yüzüğünü satmak zorunda kalmıştır.

Kemalist reformlara karşı olan şeriat yanlısı bir adamdır. Üç kızını da okuldan almıştır. Ne zaman dışarı çıkmak isteseler "Ne işleri var orada!" diye bağırıp evde Kuran okumalarını söyler. Vedat okulda "Türk'üm" demeyi öğrendikten sonra bunu evde de dile getirince babası onu azarlayıp Türk değil Müslüman olduğunu söylemesini söyler.

Un dükkânlarından birinde çalışır. Bir gün patronundan maaşına aynı zam olarak bir çuval un ister. Patronu unu verir o da yakındaki bir fırına teslim eder. Ay boyunca fırından ekmeklerini ücretsiz alırlar. Ancak patronu bu bir çuval unun tek seferlik olduğunu, sonraki aylarda aldığı un çuvallarının parasını ödemesi gerektiğini söyler. Arada sırada tarlada bütün işçisi olarak çalışan kızıyla Ramazan aylarında mukabeleye giden hafız kızı dışında kimsenin kazancı olmadığı için parayı ödeyemezler. Sonunda ortanca kızın nişanlısından istemek zorunda kalırlar.

Arka komşularında yangın çıktığında küçük bahçelerine kiraya vermek için sığdırdıkları bir kulübe de yanar. Bir süre sonra mahallede çıkan bir yangında yirmiye yakın barakamsı ev yanar. Ancak zor günlerde yardıma koştuğu söylenen Kızılay gelmez. Komşular yine birbirlerine destek olarak atlatır bu günleri. Vedat Türkali İslam'ın fitre, zekat ve sadaka ile örülü yardımlaşma kültürünün halk için devlet yardımlarından daha geçerli olduğunu belirterek sınıflar arası çatışmayı gevşettiği düşüncesiyle bunu eleştiren sosyal demokratları bu ilişkilerdeki insancıl yanı görmeye çağırır ve dinci partilerin bu duyguları sömürdüğünü söyler.

Okul hayatı boyunca hiçbir zaman kitapları ve defterleri eksiksiz olmaz. Çoğu zaman okula bir defter ve kalemle gider. Evinden, şehrin öteki ucundaki okula yürümek zorunda kalır ama ayakkabılarının altı da hep deliktir. Kar yağdığında ayakları sırlıslıklam olur. Samsun'da rakı fabrikası olan bir adamın adı "yoksul babası"na çıktığı için ondan yardım istemesi tavsiye edilir. Sonunda kitap istemek için onun iş yerine gider ama adam onu duyar duymaz hemen kovar.

Bir gün okulun bahçesinde arkadaşlarıyla güneşin altında dikilirken öğretmen Kemal Bey birkaç öğrenciyle birlikte çiçek diker. Sonra birden yerinden kalkıp Vedat'ı dövmeye başlar. Vedat neye

uğradığını şaşırır. Sonradan koşturan öğrencilerden birinin bir kız öğrenciyi düşürdüğünü, kızın da öğretmene onu işaret ettiğini öğrenir. Babası hesap sormak için okula gittiğinde öğretmeni onun kılığına aşılayarak bakınca Vedat daha da kötü hisseder.

Komünist Memet

Lisede kimsesiz, Mehmet adlı bir çocuk vardır. Herkes ona “Komünist Memet” der. Mustafa Kemal’in 19 Mayıs 1919’da Samsun’a geldiğinde kaldığı otel müzeye dönüştürüldüğü, alt katı da Gazi Kitaplığı adlı bir kütüphaneye dönüştürüldüğü için Vedat birçok kitabı burada okur. Memet’le de burada tanışır. Bir akşam oradan çıkıp kıyı semtindeki Kökçüoğlu Mahallesi’nde bulunan evine Memet’le yürüyerek gelirken ilk defa Türkiye’de de burjuva ve proletarya sınıfları bulunduğunu ve bu çatışmadan kurtulmanın tek yolunun komünizm olduğunu ondan duyar.

Sözlü Kültür Mekânı Mahalle

“Yukarı” ve “aşağı” şeklinde ikiye ayrılan mahallenin “yukarı” denilen kısmında Kürtler yaşar. Burada Eşkiya Kürt Kerim diye biri vardır. Bir tefeci sevdiği kadını elinden aldığı için eşkiya olmuştur. Polis onu her ne kadar arasa da mahalleli asla teslim etmez. Sonunda dağda başının bir çoban tarafından parçalandığını duyarlar. Fotoğrafları hükümet eliyle dağıtılıp halka gösterilir. Yeğeni Kürt Mecit’in de askerliğini yaparken atış kazasında öldüğü anlatılır.

Birbirini kollayan mahalleli akşamları bir evde toplanıp masallar anlatır, mani yakılıp türkü söylenir, Ramazan aylarında yüzlerini boyayıp kılık değiştirerek oyun çıkarırlar (buna “oyun çıkarmak” denirmiş). Bayramlarda top oynanan çayırılık bir alanda çadırlar kurulur ve salıncaklar, dönme dolaplar, yumurta tokuşturmalar, börek çörek satıcıları, güreş tutanlar ile gece yarısına kadar eğlenilir.

Vedat, okul dışında babasının çalıştığı dükkânın civarındaki kahvehaneye gittiğinde kahvehanenin sahibi Salih amca tarafından sözlü sınava alınır. Tarihe meraklı ve çok okuyan Salih amca ona sorular sorar, o da kahvehanedekilerin arasında bunlara inandırıcı cevaplar verir. Böylece kendini kalabalıklar karşısında açıklama becerisi edinir.

Bu sözlü kültürden yazılı kültüre ilkokul ikinci sınıfı bitirdiği için evin aydını olan büyük ablasının defalarca okuduğu romanlarını okumaya başlayarak geçer. Ancak okulda öğrendiklerinin çoğu hayat tarafından yalanlanır.

Sorgu

Komünist Memet’le buluştuklarında Marx ve Engels’ten bahsederler. Bir gün Memet gözaltına alınır. Günlüğünde Vedat’la yaptığı sohbetleri yazdığı için Vedat’a polisin onu da görmek istediğini söyler. Vedat karakola gider. Sivil bir polis Memet’in ne diye anıldığını, lakabının ne olduğunu sorar. Vedat “edebiyatçı” diye karşılık verir. Bu sayede Memet de kurtulur ama bir daha pek görüşmezler.

Komünist Arkadaşlar

Gazi Kitaplığı’nda tanıştığı diğer bir kişi Çırakman köyünde öğretmen olan Sefer Aytekin’dir. Ondan birkaç yaş büyük, Alevi-Bektaşî kökenli, yeni evli, köycülüğü ağır basan bir komünist. TKP’nin Samsun il örgütünden tanıdığı başka komünistler de vardır. Vedat onun sayesinde başka komünistleri de tanır.

Bir gün bütün fabrikasında çalışan işçilerin iş bıraktığını görünce çok heyecanlanır. Ancak iş bırakma ertesi gün sonlanır. Yine de içinde gizlice tuttuğu bir şeyin gerçek hayatta karşılık bulduğunu görmek ona büyük coşku verir.

Lise son sınıftayken sınıfa iki kız gelir. Biri Merih’tir. Vedat görür görmez ona âşık olur. Hangi şairleri sevdiklerini konuşurlar ve yazdıkları şiirleri paylaşırlar. İkisi de komünisttir. Sefer, örgütten bir kadının onunla görüşeceğini söylese de bu görüşme bir sebepten ötürü ertelenir ve gerçekleşmez.

1937 yılında Vedat İstanbul’da üniversite okumak için Samsun’dan ayrılmadan önce Sefer’in evinde arkadaşlarıyla veda yemeğine katılır. Dört bütün işçisi komünistten biri il sekreteridir ve evine gelip arama yapan tanıdık bir savcının ona “Biz hain burjuvalar oluyoruz değil mi?” dediğini anlatır. Sonra da Vedat’a okuyup burjuva olacağı için takılır. Vedat buna alınarak bozulur ve kim olduğunu unutmaya başladığını söyler.

İstanbul

Vedat, büyük ablasıyla Sinop’tan bindiği vapurla İstanbul’a varınca annesinin amcasının kızının evine gider. Annesinin amcası Haseki Tekkesi’nin şeyhidir. Tekkeler kapatılınca ve amca ölünce avlu

içindeki küçük amcanın ev kızıyla karısına kalır. Kızın kocası Arnavut bir polistir ancak sinirli bir adam olduğu için Vedat'a ablası rahat edemez.

Vedat Yüksek Öğretmen Okulunun sınavına girer ve yirmi kişi arasından dördüncü olur. İki kişi aldıkları için açıkta kalır. Merih bu sırada İstanbul Üniversitesinde Felsefe öğrencisi olmuştur. Vedat Beyazıt'ta rastladığı bir öğrenciden Milli Savunma'nın askeri liselere öğretmen yetiştirmek için öğrenci okuttuğunu öğrenir. Hemen başvurur. Türk olduğunu belgelemesi istenince Merih'in babası Doktor Ertuğrul Baykal "Türk oğlu Türk'tür" yazan bir not gönderir ve böylece Türkoloji bölümüne yerleşir.

Artık Merih'le baş başa dolaşır, sinemaya, tiyatroya, sergiye ve toplantılara katılırlar. Vedat, Nâzım Hikmet, Sabiha-Zekeriya Sertel, Niyazi Remzi, Sabahattin Ali gibi isimler okur. "Küçük burjuva" olduğunu düşündüğü hâlde Cahit Sıtkı, Ahmet Muhip Dranas, Orhan Veli gibi isimleri de okur. Ancak bir gün *Emperyalizm-Geberen Kapitalizm* adlı kitabı okuduğunu gören başka asker öğretmen adayları ona gözdağı verir.

Türkoloji bölümü, özellikle yükselen Nazi'nin etkisi altında epey milliyetçi ve Sovyet düşmanıdır. Sosyalist olduğu dedikodusu çıkan Ahmet Ateş adlı bir öğrenci Almanya'nın savaşın ilk yıllarındaki başarıları, Nazi etkisi ve bölümdeki baskı sonucunda tam tersi birine dönüşür. Bir gün Vedat ile savaşın sonucuna dair kavgaya tutuşurlar. Çocukça atışmanın bir yerinde kimin tuttuğu taraf yenilirse diğerine on kitap vereceği söylenir.

Bölümde Mustafa Kemal Atatürk'e açıktan açığa karşı çıkan öğrenciler de vardır. Cahit Okurer Atatürk'ün öldüğü gün yemekhanede "Atamızın sağlığına" diyerek kadeh kaldırır. Kemalist Cahit Erencan (Külebi) de ona saldırır. Vedat, Cahit Erencan ile komünist olduğunu gizlemeyerek arkadaş olur. İkisi de şiir sevdiği için iyi anlaşılırlar. Vedat'ın politik iş birliği yapabildiği öğrenciler arasında Fen Fakültesinden Kenan Uluğ, Coğrafya'dan Cabir Sarıoğlu ve kendi bölümüne sonradan gelen Yusuf Atılgan dışında kimse yoktur.

Haig

Samsun'dan tanıdığı Haig Açıkgöz Tıp Fakültesinden olup iş birliği yapabildikleri yeni isim olur. Babası tüccardır. Lisedeyken Vedat ona Marx ve Engels'ten bahsettiğinde herkesin kendi yolunu yaşayarak bulacağına inandığını dile getirir. Doktor olmak için İstanbul'a geldiğinde babası iflas eder. Ermeni olduğu için Sağlık Bakanlığının Türk öğrencilere sağladığı imkânlardan da faydalanamaz. Ermeni cemaatinden aldığı az miktar bursla geçinir.

Bir gün Vedat'ı komünist olan birkaç Ermeni gençle tanıştırır. Beraberce Kartal'a yüzmeye giderler ancak Vedat kendini çok yalnız hisseder çünkü hepsi zamanında Türkler tarafından öldürülmüş olan yakınları nedeniyle Türklerden hazzetmez.

Samsun

Yazın tatilde Samsun'a gidince Sefer'le buluşur. Sefer, partinin desantralizasyon kararıyla Moskova'dan koptuğunu açıkça söylemeden dinsel yobazlığı karşı en güçlü yol olan Kemalizme yakınlaştığını ima eder. Devlet kurumlarıyla açıktan iş birliği içinde olmaya çalışmaktadırlar. Vedat katı devrimci olduğu için ona hak veremez ama Sefer bir köy öğretmeni olduğu için daha gerçekçidir.

Vedat Türkali, o yıllarda komünistlerin Kemalist görünümle Kemalist yöneticilere benimsettiği birçok iyi şeyin Kemalistlere mal edildiğini, komünistlerin de açıkça aşığıldığını not eder.

Yine Komünist Memet

Bir gün Vedat, Merih'le beraber Sultanahmet'te yürürken yolda Komünist Memet'i görür. Üstündeki kıyafetler yüzünden dilenciye benzer. Kimsesi olmadığı için öylece kalakalmıştır. Ona ayakkabı ve kıyafet alırlar. Ancak başındaki eski kasketinden vazgeçmez. Vedat üniformalı birinin yanında böyle kasketli birinin dolaşmasının dikkat çekmesinden rahatsız olduğu için bir gün hızlıca kasketini kapıp eski bir çeşmenin tepesine fırlatır.

Memet o günlerde kendine kalacak yer arayan Haig'le beraber Ermeni bir ailenin bir odasını kiralar. Daha sonra da liseden tarih öğretmenleri olan ama artık İstanbul'da avukatlık yapan Seyfettin Kutay'ın aracılığıyla Devlet Demiryolları onu işe alır. Sirkeci'de bileti gişesinde çalışmaya başlar.

Medya

Gazetelerin hemen hepsi Kemalizm'in altı okunu kendine uyarlamaya çalışır. Tutarlı antifaşist yayın yapan tek gazete Tan'dır. Onun karşısındaki en güçlü faşist rakip ise Cumhuriyet'tir. Milliyetçi devletçiliği savunarak özellikle savaş yıllarında Nazi yayın organına dönüşür. Daha sonra sahibi Yunus Nadi'nin Almanlardan destek aldığına dair bazı yorumlar yapılır.

Sefer kadınların toplumsal durumuna dair yazdığı bir yazıyı Vedat'a gönderip bizzat elden *Tan* gazetesi sahiplerinden Sabiha Sertel'e teslim etmesini ister. Vedat üniformalı birinin oraya gitmesinin sakıncalı olduğunu bilse de gider ve yazıyı teslim eder. Sabiha Sertel yazıyı yayımlamaz ama Sefer'e eleştirilerini ilettiği bir mektup gönderir. Sonrasında Sefer Samsun'da *Toprak* adlı bir dergi çıkarır ancak devam ettiremez. İstanbul'da *Küllük* adlı bir dergi çıkar ama o da tek sayıda kalır. TKP'nin çıkardığı dergi *Yeni Edebiyat*'tır ama pek bir etkisi yoktur.

Sefer'le

Sefer lise diplomasını alıp Ankara'da Rus filolojisi okumaya başlar ve CHP'nin çıkardığı *Ülkü* dergisinde işe girer. Bir ara elinde bir adresle İstanbul'a gelir ancak aradığı kişileri bulamaz. O günlerde Vedat'ın ablası İstanbul'a yerleştiği için onun evine giderler. Partinin pasifliği Vedat'ı rahatsız eder ama daha önce Samsun'da yaptıkları konuşmalardan başka bir şey konuşmazlar

Bir ara Ankara'dan İstanbul'a gelip Abidin Dino'yla görüşmek ister. Onun Galata'daki çatı katına giderler. Resim ve edebiyat biraz da güncel politika konuşulur. Daha sonra tekrar buluşup konuşurlar. Abdini Dino yapılacak tek şeyin Almanların yanında savaşa girilmesi gerektiğini savunan Turancıları zaptetmek olduğunu söyler.

Arama

Vedat bir gün okula gittiğinde kendisinin ve iki arkadaşının dolaplarının arandığını öğrenir. Arkadaşı Cabir'in dolabından çıkan Hikmet Kıvılcımlı'nın bir kitabı parçalanmıştır. Sonunda bir şey çıkmaz ancak kendilerinin isimsiz biri tarafından ihbar edildiğini öğrenirler. İhbarda Galata'da vapurdan inen Sovyet diplomatik temsilcisine çiçek verdikleri yazılıdır.

Örgütlenme

Tahsin Berkem, Asaf Ertekin, Osman Paçalı, Yusuf Atılgan, Haig Açıkgöz, Merih ve Vedat gizli çalışan bir örgüt kurmaya karar verirler. Tahsin'in Sarıyer'de annesiyle yaşadığı evin üst katında buluşup Hikmet Kıvılcımlı'nın kitaplarını okuyarak ülke sorunlarına çözümler geliştirirler. İşçiyle köylünün birleşip devrim yaptığında her şey çözülecektir, onların yapması gerekense bunu sağlayacak koşulları yaratmaktır.

Bir süre sonra Tahsin'in sınıf arkadaşı Mustafa Göksu'nun katılmasıyla bir varlıklı üye daha kazanırlar. Örgütü desteklemek için Merih ailesinden aldığı kolye, yüzük, küpe gibi takılarını verir. Ancak bir kolyeyi isteyen arkadaşlarından biri bunu Rum sevgilisine hediye eder. Savaş yıllarında daktilo bulmak zor olduğu için yine Merih babasından okul işleri için bir daktilo ister ve Samsun'dan Hermes Baby marka bir daktilo gelir. Edindikleri her şeyi daha sonra TKP'ye devretmeyi düşünürler ama bir türlü TKP ile bağ kurmalarını sağlayacak kişiyle tanışamazlar.

Bir gün Osman, Vedat'ı Boz Mehmet'le kendi evinde buluşturur. Vedat, aradıkları kişinin o olduğunu düşünür ama gece yarısına doğru evden birlikte çıkıp Mehmet'le yürürken Mehmet Moskova Radyosu'nda çalışacak eleman arandığını söyler. Vedat Türkiye'de bir şeyler yapmak için bu kadar uğraşırken Mehmet'in ona bunu teklif etmesine bozulur. Teklifi de reddeder.

Merih, Nâzım Hikmet'in *Türk Köylüsü*, *Kıyamet Sureleri* ve *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nı daktiloyla çoğaltınca şiirleri öğrenciler arasında dağıtırlar. Asaf Ertekin Ankara Dil-Tarih Coğrafya'ya geçince *Kurtuluş Savaşı Destanı* şiiri Ankara'daki sol çevrelerde de yayılır.

Bir gün Vedat okuldayken General Hüsnü Külünk onun üstünü aratır ve Merih'in bir fotoğrafından başka şey çıkmaz. General "Hep kızlarla gezersin!" diye bağırır.

Her şeye rağmen işe girişme kararı alırlar. Bildiri için şapigrof adlı bir baskı aleti lazımdır ancak satın alanların kimliği kaydedilir. Basri eski bir arkadaşı olan Tefik Dilmen'i bulup parayı ona verir, o da aleti satın alır. Her şey Haig'in evinde saklanır.

Basri

Basri çavuş olur. Mihri Belli'yi Amerika'dan gelmiş iyi bir komünist olarak tanıdığı için ondan aldığı bir elbiseyi giyer. Vedat ilk defa o zaman pantolonlarda düğme yerine fermuar kullanıldığını görür. Trakya'da bir alayın yazıcılığı görevini üstlenir. Hemen her hafta Kurtköy'de öğretmenlik yapan eşinin ve çocuklarının yanına gelir.

Yeni İsimlerle

Vedat ile Merih Samsun'da evlenir. Vedat'ın evlenmesi askeri yasalara göre yasaktır. Ya yirmi beş yaşını doldurması ya da üsteğmen olması gerekir. Merih fakülteyi bitirmiştir ama o İstanbul'da kalabilmek için son sınavlara girmemiştir. Basri tezkeresini alıp İstanbul'a döndüğü için iş aramaktadır. Vedat'a Mihri Belli'yle tanışmasını tavsiye edince o da Mihri'yi çalıştığı Sümerbank'ta bulur. Onu özentisiz, içten ve arkadaşça bulur.

Fakülte bittikten sonra Vedat'ın Yedek Subay Okulunda altı ay eğitim alması gerekir. Ankara'ya gider. Ankara'daki öğretim görevlileri Niyazi Berkes, Medina Berkes, Pertev Boratav ve fakülte dışından Adnan Cemgil gibi isimler ilerici bir ortam yaratmıştır. Hepsi Marksist *Yurt ve Dünya* dergisi çevresinde toplanmıştır fakat Behice Boran ile Muzaffer Şerif ayrılarak *Adımlar* adlı başka bir dergi kurmak ister. İkisi de militan bir tavır içindedir.

Muzaffer Şerif kurmak istediği sosyal psikoloji bölümüyle ilgili fikirlerini Merih'le paylaşır. Onun asistanı olması kararlaştırılır. İngilizce için de Behice Boran'la çalışacaktır. Behice Boran'ın evinde toplanıp derginin ilk sayısında çıkacak bildiriye okurlar. Behice Boran Amerika'dan gelince komünist olarak ne yapabileceğini düşünmeye başladığı için girişmiştir buna. Vedat ise yıllardır böyle hissettiklerini aktarır.

Derginin ilk sayısı çıkınca kutlamaya giderler. Ancak Mihri, İstanbul'dan gelerek ayrı bir dergi çıkarmanın uygun olmadığını belirtir. Hatta Zeki Başımar yönetiminde başka bir dergi çıkaracaklarını söyler. Zeki Başımar Ankara'nın "en büyük" ismi olduğu için kalakalırlar.

1943 yılının 1 Mayıs'ında Gazi Orman Çiftliği'nde kutlama yaparlar. Dönüş yolunda trende Behice ile Merih türküler söyler. Vedat, bunların ardından Muzaffer Şerif'in Amerika'da nasıl başka birine döndüğünü anlayamadığını not eder. Bir kere gözaltına alındığı için mi "Amerikanlaştığını" merak eder.

Zaman içinde Behice Boran'la ilişkileri de değişir. Vedat, onun örgütün başına geçtikten sonra diğerlerine tepeden baktığını düşünür. *Bir Gün Tek Başına* adlı romanı Orhan Kemal Ödülü'nü aldığı anda törende karşılaşırlar. Behice Boran onun hiç arayıp sormadığından yakınlıkla "Ayıp olmuyor mu?" der Vedat da "Evet, ayıp oluyor!" diye karşılık verir. Daha sonra Sovyet Konsolosluğunun düzenlediği OKTBR kokteylinde karşılaşırlar ve 12 Eylül'den sonra da hiç görüşmezler.

Vedat Türkali Almanya'da bir konuşma yaparken Behice Boran'ın ölüm haberi geldiğinde herkesi saygı duruşuna davet eder.

TKP'ye Katılma Kararı

Vedat Milli Savunma Bakanlığına borcunu ödeyip asker öğretmenlikten ayrılmak ister ancak gereken miktarı bulamadığı için ayrılamaz. Merih'in üniversitede çalışma hayali de gerçekleşmez. Akşehir'de Maltepe Askeri Lisesine atanır. Haig bir ara gizlice yanlarına gelip partinin gündemini aktarır. Basri'nin Sivas'tan tanıdığı Sebati Selimoğlu İstanbul il komite sekreteri olmuştur. Gizli saklı İstanbul'a gidip Merih'in Nişantaşı'ndaki ailesinin evinde toplanarak birliği dağıtıp TKP'ye katılma kararı alırlar. Ellerindeki tüm aletler ve birikmiş para partiye devredilecektir.

Vedat geri dönmeden Sebati Selimoğlu'nu evinde ziyaret eder. Birbirlerine yazışma adresi verirler. Bir gün *Parti'nin Görüşleri ve Dilekleri* başlıklı bir bülten gelir. Bültekte Kemalist parti iktidarına karşı yeni bir dönemin başladığı ve yapılması gereken işler yazar. Vedat bülteni okurken kendisi gibi ayakları yere basmayan devrimcilerin ayağını zemine bastıran bir yazı olduğunu düşünür. Fakat bir gün postası zarfı açık şekilde gelir. Postacıdan şüphelenirken arkadaşlarının tutuklandığını öğrenir.

1944'ün yaz tatili başlayınca Mihri Belli'nin Fatih Çarşamba'daki evinde toplanmaya başlarlar. Mihri, Mucur'da sürgün olan Boz Mehmet'in İstanbul'a gelmesinin faydalı olacağını söyleyince Hacıbektaşlı Sefer Aytekin'le Vedat yola koyulurlar. Sefer'in Mucur'da tanıdığı köy öğretmenleri vardır, onlara Vedat'ın Hacıbektaş üzerine araştırma yaptığı yalanını söylerler. Mucur'da bir okulda yere atılan yataklarda misafir edilince Mehmet'e verilmek üzere getirdikleri kâğıtları her ihtimale karşı saklamaya

karar verince bir deliğe sıkıştırırlar. Işığı kapattıkları an tahta duvarların arasında farelerin dolaşmaya başladığını duyunca kâğıtların fareler tarafından yenme ihtimalini düşünerek ikisi de yerinden fırlar. Sonunda yastık altında saklamaya karar verirler.

Ertesi gün Mehmet'le pazar kurulmuş olan meydanda karşılaşırlar. Ancak onları tanımaz. Kahvehaneye gider. Peşinden giderler. Ona duyurmaya çalışarak şifreli bir şeyler söylerler ancak Mehmet aldırmaz. O kahvehaneden çıkınca onlar da çıkarlar. Sonunda pazarda Sefer ona yanaşıp kâğıtları gizlice teslim eder ve buluşmak için anlaşır. Kasaba dışında bir arazide buluşup konuşurlar. Mehmet unutulduğunu düşündüğü için onları gördüğü için çok mutlu olduğunu söyler.

Dönüş yolunda mecburen Hacıbektaş'a uğramak için tarlaların arasında yürürken karşılarına yaşlı bir adam çıkar. Savaşın konu açılınca Vedat Almanların Rusları yeneceğini söyler. Bunun üzerine adam Bolşeviklerin kolay kolay yenilmeyeceğini, Menşeviklerin dayanıksız olduğunu söyler. Vedat ile Sefer adamın ikisinin ağzını arayıp aramadığını merak eder. Adam savaş yıllarında Ruslara esir düştüğünü, önce Menşeviklere sonra da Bolşeviklere katıldığını anlatınca rahatlarlar.

Basri'nin İsteği

Döndüklerinde Basri'nin eşi Şükriye Nişantaşı'ndaki eve gelerek Vedat'a polisten saklanan Basri'nin onu görmek istediğini söyler. Evden ayrı ayrı çıkarak yürümeye başlarlar. Basri Kasımpaşa'da bir evde saklanmaktadır. Şükriye ne zaman bir kapının önünde eğilirse Vedat Basri'nin saklandığı yerin orası olduğunu anlayacaktır. Vedat, Şükriye'nin ayakkabısını bağlar gibi yaptığı kapıyı görür ancak bir bahçeye açılan kapıyı çalsa da cevaplayan olmaz. Bu sefer güm güm vurmaya başlar. Sonunda kapıyı tanımadığı biri açar. Ona Basri'yi görmeye geldiğini söyler. Basri bahçenin ardındaki binanın bodrum katındadır. Akşam geç saate kadar sohbet ederler. Basri ona bir şey olması durumunda çocuklarını Vedat'a emanet eder. Vedat o gün onu son defa gördüğünü bilmeden oradan ayrılır. Çocuklarını kendisine emanet ettiği için gurur duysa da verdiği sözü tutamamanın acısını bir ömür boyu içinde taşır.

İstanbul'da

Vedat Akşehir'e dönerken Mihri ona Adana çevresinde bağlantılar bulup insanları örgütleyecek birini oraya göndereceğini söyler. Vedat, kızı Deniz'i doğuracak olan Merih'i İstanbul'da bırakıp gider ve kendisine söylenen saatte istenen yerde bekler ancak gelen giden olmaz. Bu bekleyişin üzerine o günlerde "İstanbul" adlı şiirini yazar.

Bayram tatilinde tekrar İstanbul'a gittiğinde Mihri'nin tutuklandığını öğrenir. Mihri, Roosevelt Amerika'sından gelmiş "politik bir star"dır. Vedat'ın tanıdığı "ezik, bezgin, dar kafalı" partililere benzemez. Bazılarına tepeden bakıyormuş gibi görünse de açıksözlü, özverili biridir.

Tutuklanması durumunda Vedat'a gitmesi için verdiği adres Emin Sekun'a aittir. Vedat ezberindeki adrese gider ancak Emin onun polis olma ihtimaline karşı ona soğuk davranır. İki gün sonra tekrar gittiğinde onu kucaklayarak karşılar ve Doktor Şefik Hüsnü'nün onunla görüşmek istediğini söyler.

Vedat Doktor Şefik Hüsnü'yle baş başa kaldığında ona gizli çalışma için gerekli olduğunda Akşehir'den İstanbul'a gelebileceğini söyler. Doktor Şefik Hüsnü buna gerek olmadığını belirtir. Ayrılırken Vedat ona eğer telefon ederse lisede kullandığı Ferdi Nusret mahlasından esinlenerek kendisini Ferdi olarak tanıttığını söyler. Doktor bunu duyunca gülümser. Vedat daha sonra Şefik Hüsnü'nün kod adının Ferdi olduğunu öğrendiğinde onun bu gülümsemesini hatırlar.

Yusuf Atılgan

Maltepe Askeri Lisesine Celal Savaş'la birlikte Yusuf Atılgan atanır. Vedat, Celal'le çok iyi anlaşır ancak Yusuf onlara bulaşmak istemez. Vaktini Celal ile birlikte bekâr öğretmenlerin kaldığı yerde faşist eğilimli öğretmenlerle iskambil oyunları oynayarak geçirir. Bir süre sonra Yusuf gözaltına alınır. Bir başkası Vedat'ın adını verdiği için ona da sorarlar ancak Yusuf kimsenin adını vermez. Altı ay ceza aldıktan sonra ordudan atılır. Bundan sonra Vedat yıllarca ona ulaşamaz. En sonunda Yusuf ona yeterince direnemeyip birinin adını vermekten korktuğu için onlardan uzak durduğunu açıklar.

Basri'nin Ölümü

Vedat geçirdiği bir boğaz iltihabı için gittiği hastanede kaslardan yapılacak bir iğnenin damarına enjekte edilmesi sonucu komaya girer. Sonrasında iyileşmesi için iki ay izi verilir ve Merih'e de rapor uydurarak İstanbul'a gelirler. Geldikleri gün Basri'nin ölüm haberiyle sarsılırlar. Basri, Sansaryan

Han'da en üst kattaki Birinci Şube'de gözaltındayken polisler tarafından pencereden aşağı atılarak öldürülmüştür. Bu şekilde daha önce öldürülen tütün işçisi Abbas'tan sonraki ikinci kişidir.

Boz Mehmet

Vedat, Şefik Hüsnü'yü görmeye gittiğinde Şefik Hüsnü ona Ahmet Fırıncı'nın adresini verir. Vedat adrese gidip Ahmet'le konuşur. Ahmet ona Boz Mehmet'in onu Fatih Camii'nin arka kapısında bekleyeceğini söyler. Vedat oraya gider, Boz Mehmet karanlık bir yerden çıkıverir. Bütün sohbet boyunca aralarında doğru düzgün bir konuşma geçmez. Örgütlenme sekreteri olarak Mehmet adeta ona propaganda yapar. Vedat, birkaç kişinin Mehmet'in polis ve MİT ajanı olduğuna dair sözlerine karşılık Mihri Belli'nin onun namuslu bir devrimci olduğunu aktardığını ekler.

Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi

1946 yazında Doktor Şefik Hüsnü Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ni kurar. Vedat artık onun evine gündüz vakti çekinmeden gidip gelmeye başlar. O günlerde Demokrat Parti'ye katılıp sol kanat oluşturmayı öneren isimler çıkar ancak Şefik Hüsnü bunu gülerek anlatır. Her yerde antikomünist yayınlar arttığı için Vedat polis baskınından şüphelenir ama Şefik Hüsnü böyle bir şeyin olmayacağını söyler. Ancak antikomünistliğiyle bilinen Mareşal Fevzi Çakmak'ın İnsan Hakları Cemiyeti kurmaya yeltenmesi nedeniyle "komünist" diye saldırıya uğradığı bir ortamda bu çok da mümkün görünmez.

Cami Baykurt

Vedat, kayınpederinin vasıtasıyla Cami Baykurt ile tanışır. Cami Bey, Mustafa Kemal Atatürk'ün etrafına toplanan bazı isimlerin Galata'daki Yahudi bir bankerden diledikleri gibi para aldıklarını duyduğu için Kemalistlerden hoşlanmaz. Mareşal Fevzi Çakmak'ın eski dostu olduğu için Halk Partisi'nden kurtulmalarını sağlayacak tek kişinin o olduğuna inanır.

Atılmak İçin

Vedat Akşehir'e geri dönünce askerlikten atılmak için birçok yasaklı yayını herkesin vakit geçirdiği bir yerde göstere göstere okumaya koyulur. Tam dört gün boyunca okuduklarının başkaları tarafından fark edilmesini ister ancak kimse ilgilenmez. Sonra gazetede İstanbul'da tutuklamalar olduğunu, Şefik Hüsnü'nün de tutuklananlar arasında olduğunu okur. Tüm yasaklı yayınları kucaklayıp doğrudan eve gider ve hepsini ortadan kaldırır. Günlerce tutuklanmayı bekler ama gelen giden olmaz.

Zeki Baştımar ile

Kısa süreliğine Ankara'ya gidip Asaf Ertekin aracılığıyla Zeki Baştımar ile görüşür. Zeki, onun insanları parti ile bağ kurmaları için Cerrahpaşa'da çalışan bir asistan doktora yönlendirdiğini öğrenince şaşırır. Vedat buna bir anlam veremez. TKP adına bir şeylere girişmeye niyetlendiklerini söyleyince Zeki beklemeyi önerir.

İstanbul

Maltepe Askeri Lisesi İstanbul'a taşınınca Vedat da Üsküdar'da bir ev kiralar ancak ortaokulda Türkçe öğretmeni olan Merih'in tayini bir türlü çıkmaz. Daha sonra bunun sebebinin Vedat olduğunu öğrenirler.

Parti gizli çalışmaya başlayınca Vedat da Basri'nin arkadaşı Tefik Dilmen ile buluşur. Bir gece Vedat'ın ev sahibinin onu evden çıkarken görmesi üzerine 1951 tutuklamasında Tefik Dilmen itirafçı olur. Buna rağmen bildiği birçok şeyi söylemez, birçok kişinin adını vermez.

Son Olarak

Vedat Türkali sosyalist hareketlerin özellikle Stalinist model içinde zamanla bürokratikleşerek işçi sınıfından koptuğunu ve devrimci dinamizmini yitirdiğini iddia etmekte. Moskova'ya konuşmacı olarak davet edildiği bir vakit oradaki bir görevlinin işçilerin depolitize olduğundan yakınmasını aktararak bunu, sosyalizmin halkın doğrudan katılımını üreten canlı bir siyasal süreç olmaktan çıkıp devletleşmiş ve rutinleşmiş bir yapıya dönüşmesinin sonucu olarak yorumlamakta.

TEMALAR

TOPLUM

Sınıf Vedat Türkali yoksul bir ailenin çocuğu olarak “sınıf” kavramını bizzat yaşayarak idrak eder. Okulda kitaplardan öğrendiği bilgilerin hayat tarafından yanlışlandığına tanıklık eder. Örneğin, Kızılay’ın zor zamanlarda destek olmak için var olduğu öğretilir ama zor zamanlarda Kızılay değil, İslami öğretilerle yaşayan kendi gibi yoksul halkın desteğini görür. O nedenle, sol eğilimli kitaplarda görüp gerçek hayatta yanlışlanmayan en büyük kavram onun için “sınıf”tır. Toplum üretim araçlarına sahip burjuvalarla işçi sınıfı arasında bölünmüştür ve bu çatışmanın çözümü için tek yol komünizmdir. Bu anlamda, Vedat Türkali kendi deneyimlediği yoksulluğu bireysel bir mesele olarak değil toplumsal bir mesele olarak yorumlar diyebiliriz.

POLİTİKA

Çatışma Vedat Türkali komünist bir asker öğretmen olarak hayatını hem devletle hem de devlet destekli kimlikleri ve ideolojikleri savunan kimselerle çatışma içinde geçirir. Bu süreçte tutuklananlar hatta Basri gibi öldürülenler olur. Tüm ilişkilerini gizli saklı hatta paranoyaya varan bir ortamda yaşamak zorunda kalır. Örneğin, Hacıbektaş’a giderken karşılaştıkları köylünün bir ajan mı yoksa sıradan bir köylü mü olduğunu ya da arkadaşları Boz Mehmet’in polisle mi çalıştığını sorgularlar. Her şeye sirayet eden bu çatışma Vedat Türkali’nin hayatının öyle merkezinde yer alır ki eşi Merih kızı Deniz’i doğururken o, örgütlenebilmek için başka şehre giderek eşini yalnız bırakır. Bu anlamda, Amerika’dan solcu eğilimlerle gelmiş Mihri Belli’nin diğerlerine benzemeyen esnekliğini takdir etmesi de Muzaffer Şerif’in Amerika’ya gidip “başka” bir insan oluşuna bozulması da bu çatışmayı katı bir şekilde sürdürmesinde yatar gibidir.

Kutuplaşma Vedat Türkali İstanbul Üniversitesi Türkoloji bölümünde okurken birlikte zaman geçirdiği öğrencilerin çoğu faşist eğilimleri olan kimseler olduğu için çok rahatsızlık duyar. Tam da İkinci Dünya Savaşı’nın sürdüğü günlerde hissettiği bu ayrım Sovyetler ve Almanlar arasında bir seçim yapmaya dayanır. Örneğin, hakkında sosyalist dedikodusu çıkan Ahmet Ateş adlı öğrenci Almanya’nın başarılarından etkilenip birden Nazi destekçisine dönüşüverir. Vedat ile atışmaları da ideolojik bir zeminden ziyade savaşın sonucuna dair olur. Öyle ki savaşta kimin desteklediği taraf yenilirse o kişinin diğerine kitap alması için iddiaya girerler. Vedat Türkali daha sonra bu kutuplaşmış ortamı öğretmenliğe başladığında kendini askerlikten attırmak için yasaklı yayınları okumaya girişerek kullanır ancak bir sonuca varamaz.

TARTIŞMA SORULARI

1. Kitaplarda okuyup gerçek hayatta doğrulandığına tanıklık ettiğimiz olgular aslında deneyimlediğimiz birçok şeyin süzülüp belirli kavramlarla düşünülebildiğini görmemizi sağlar. Bu kavramsal düşünce bazen ideolojik bir saplantı hâlini alabilir. Bir ideoloji uğruna gerçekleştirilen eylemlerin hangi aşamada bir saplantıya dönüştüğünü düşünürdünüz?
2. Vedat Türkali hem Türkoloji bölümünde faşist eğilimleri olan kimselerle aynı sınırları paylaştığı hem de askeri öğretmen olarak devlet destekli kimlikler ve ideolojileri sorgulamayan üniformalılarla aynı işi yaptığı için özellikle Soğuk Savaş ortamında köşeye sıkıştırılmış hisseder. Bu anlamda, toplumsal ve politik ortamlar farklı ideolojilerin kurumsal düzeyde ifade edilmesine olanak tanısaydı insanlar katı ve uzlaşmaz ideolojik pozisyonlar geliştirmeye daha mı az eğilimli olurdu?